

Prof. dr. France Martin Dolinar – sedemdesetletnik

Pisec, ki poskuša strnjeno in pregledno predstaviti znanstveno in strokovno delo prof. dr. Franceta M. Dolinarja, se znajde v nemajhni zadregi, saj je Dolinarjev opus izjemno obsežen in raznolik. V njegovi bibliografiji se je v dobrih treh desetletjih (od prvih znanstvenih objav v letih 1978–1980 do leta 2011) nabralo več kot 640 bibliografskih enot (monografij, znanstvenih, strokovnih in poljudnih člankov, prispevkov na simpozijih in konferencah ter leksikografskih – enciklopedijskih gesel), ki obravnavajo najrazličnejša vprašanja cerkvene, kulturne in politične zgodovine od antike in srednjega veka do najnovejšega časa, del med njimi pa je posvečen tudi arhivistiki in analitični predstavitvi arhivskega gradiva. Dolinar je pač bil in v isti sapi in z vsem srcem je zgodovinar raziskovalec, odličen poznavalec arhivskega gradiva, arhivar in pedagog.

Sestavni del jubilejnega zapisa so življenjepisni podatki, zato najprej kratek jubilarntov »curriculum vitae«. France M. Dolinar se je rodil hladnega 11. novembra 1941 v Sušinah pri Đurđenovcu v Baranji, kamor so Nemci iz Zagorja izselili njegove starše. Prva štiri leta življenja je tako s starši preživel v izgnanstvu v Slavoniji, od tam pa so se vsi skupaj šele leta 1945 vrnili v domače Zagorje. Osnovno šolo in nižjo gimnazijo je obiskoval v Zagorju, leta 1956 pa je (med drugim zaradi težav z dihalji) odšel v malo semenišče v klimatsko prijaznejši Pazin. Po končanem šolanju v Pazinu se je vpisal na Teološko fakulteto v Ljubljani in študij teologije končal leta 1968 z magisterijem. Študij cerkvene zgodovine je nadaljeval na Fakulteti za cerkveno zgodovino Papeške univerze Gregoriane v Rimu in tu leta 1973 magistriral, leta 1976 pa promoviral z doktoratom Jezuitski kolegij v Ljubljani in rezidenca Pleterje 1597–1704 (Das Jesuitenkolleg in Laibach und die Residenz Pleterje 1597–1704). Doktorat je v Ljubljani izšel leto pozneje (z letnico 1976) v knjižni obliki. Ob slovesni promociji je prejel bronasto medaljo gregorijanske univerze. Leta 1976 je v Vatikanskem arhivu diplomiral še iz arhivistike in leta 1977 iz paleografije in diplomatike. Med študijem v Rimu (bival je v nemškem zavodu Teutonicum in bil v letih 1973–1977 njegov vicerektor) se je seznanil ne le z vatikanskimi in italijanskimi znanstvenimi ustanovami, temveč tudi z italijanskimi in tujimi (posebej nem-

škimi) raziskovalci, s številnimi med njimi pa je po vrnitvi v Ljubljano tudi ohranil stike.¹

Dolinar je postal po vrnitvi v Slovenijo vodja Nadškofijskega arhiva v Ljubljani in ga je uspešno vodil vse do leta 1987, ko je odšel na novo delovno mesto v Arhiv Slovenije. Leta 1978 je bil na Teološki fakulteti v Ljubljani na njegovo pobudo in s težnjo po »organiziranem, sistematičnem in načrtnem zbiranju in proučevanju zgodovinskega gradiva o zgodovini Cerkve na Slovenskem«² ustanovljen Inštitut za zgodovino Cerkve, Dolinar pa je kot njegov prvi predstojnik leto pozneje zasnoval še znanstveno zbirko *Acta Ecclesiastica Sloveniae* in ob njej že v prvih letih izhajanja zbral širok krog sodelavcev. Po zaposlitvi v Arhivu Slovenije se je posvetil predvsem starejšemu gradivu in bil od leta 1993 svetovalec vlade za to gradivo in evidentiranje za slovensko zgodovino pomembnega gradiva v tujih arhivih (med drugim je vodil evidentiranje gradiva v Vatikanskem arhivu ter Centralnem državnem arhivu in Arhivu zunanjega ministrstva v Rimu). Bil je tudi član izpitne komisije za strokovne izpite s področja arhivistike, pri Arhivskem društvu Slovenije pa je skoraj dve desetletji (1990–2010) urejal zbirko *Viri*. Že leta 1986 je bil habilitiran za docenta za cerkveno zgodovino na Teološki fakulteti v Ljubljani, od leta 1994 do leta 2001 pa je na Oddelku za zgodovino Filozofske fakultete ljubljanske Univerze (najprej kot izredni in od konca leta 1999 kot redni profesor) predaval zgodovino Evrope 16. do 18. stoletja in v letih 1994–2006 na Oddelku za bibliotekarstvo iste fakultete razvoj bibliotekarstva in uvod v znanstveno delo.³ Za zamisel, da bi na Oddelku za zgodovino Filozofske fakultete v Ljubljani z njegovo pomočjo in znanjem ustanovili katedro za cerkveno zgodovino, na žalost ni bilo finančnih sredstev, pa tudi ne pravega posluha. Do-

¹ Dolinarjeve biografske podatke delno povzemam po članku Metoda Benedika ob jubilarntovi šestdesetletnici *Arhivi XXIV* (2001), št. 2, str. 195–196, podatke o Dolinarjevi družini in šolanju pred vpisom na Teološko fakulteto v Ljubljani pa mi je ljubeznivo posredovala njegova sestra, gospa Marija Dolinar, za kar se ji najlepše zahvaljujem.

² Dr. France M. Dolinar: Predgovor. *Acta Ecclesiastica Sloveniae*, 1, Miscelanea. Ljubljana 1979, str. 7.

³ Za zadnji predmet je napisal tudi učbenik: France M. Dolinar: *Uvod v znanstveno delo*. Ljubljana: Filozofska fakulteta, Oddelek za bibliotekarstvo, 2000.

linar je zgodovino Evrope 16.–18. stoletja v poletnem semestru leta 2007 predaval še na Oddelku za zgodovino Filozofske fakultete Univerze v Mariboru. V letih 1999–2003 je bil tudi nacionalni koordinator za zgodovino, od leta 1993 do leta 2000 pa član slovensko-italijanske in v letih 2001–2004 slovensko-avstrijske zgodovinske komisije.

Na čelu Dolinarjeve znanstvene bibliografije je (kronološko gledano) njegova disertacija o Jezuitskem kolegiju v Ljubljani in rezidenci Pleterje 1597–1704, v kateri je na osnovi celovite analize arhivskega gradiva predstavil čas in prihod jezuitov v Ljubljano, ustanovitev in zgraditev jezuitskega kolegija, sistem študija in vzgoje v kolegiju in njegov gospodarski položaj, hkrati pa tudi pastoralno dejavnost jezuitov, število in osebje kolegija (po razredih) ter odnose jezuitov z drugimi redovnimi skupnostmi in svetno duhovščino. K temi o jezuitih, njihovem pomenu v verskem in kulturnem življenju v slovenskih pokrajinah in o jezuitskem šolstvu in kolegiju se je v razpravah in referatih, objavljenih doma in v tujini, večkrat vračal tudi pozneje. Območje njegovega znanstvenega in raziskovalnega zanimanja je bilo pri tem že v prvem desetletju in pol po objavi disertacije zelo široko: ob razpravah, ki so predstavljale različne vrste zgodovinskih virov in gradiv za zgodovino ljubljanske in mariborske škofije, razmere v obeh škofijah v raznih obdobjih in delovanje njunih škofov, je pisal o misijskih metodah Salzburga in Ogleja in njihovih posledicah za delo bratov Cirila in Metoda, o duhovni podobi slovenskih dežel v 16. stoletju in cerkvenih razmerah na Slovenskem pred francosko revolucijo, o jožefincih, škofu Herbersteinu in državnem cerkvenstvu, o raznih redovnih skupnostih, pa tudi o Cerkvi v Jugoslaviji in Cerkvi in svobodi v moderni dobi. Leta 1989 je kot 11. številka *Acte Ecclesiasticae* izšla druga Dolinarjeva samostojna monografska publikacija, Slovenska cerkvena pokrajina. V njej je najprej orisal temeljno ureditev – škofijsko organizacijo Cerkve na Slovenskem od začetkov do srede 18. stoletja, nato pa njen razvoj od ukinitve oglejskega patriarhata in ustanovitve videmske in goriške nadškofije do vzpostavitve slovenske cerkvene pokrajine. Vprašanja cerkvenoupravne ureditve na slovenskem ozemlju je obravnaval tudi v nekaterih drugih člankih, med drugim v razpravi o Cerkvenoupravni ureditvi Ilirskih provinc, objavljeni leta 1989 v *Zgodovinskem časopisu*.

Dolar je te teme in probleme raziskoval tudi v zadnjih dveh desetletjih, obenem pa je področje svojih raziskav in znanstvenih objav še poglobil in razširil. V njegovi bibliografiji lahko ob strnjeno

zasnovanih prikazih cerkvenih razmer na slovenskem ozemlju v 19. in 20. stoletju sledimo razpravam, referatom in v monografskih publikacijah objavljenim prispevkom, ki obravnavajo različna vprašanja cerkvenoupravnega in cerkveno organizacijskega razvoja v deželah s slovenskim prebivalstvom od srednjega veka do konca 20. stoletja, zgodovino oglejskega patriarhata, posamičnih župnij, škofij in nadškofij, razne vidike delovanja vplivnejših in uglednejših škofov ter redovnih skupnosti, pa tudi cerkveno šolstvo in cerkveno skrb za vzgojo duhovnikov in duhovno oblikovanje vernikov. Med temami, ki jim je vse od začetka znanstvenega dela posvečal posebno pozornost, so bile reformacija, odnos Katoliške cerkve do slovenskih protestantov, cerkvena prenova in rekatolizacija. O protireformaciji v Notranji Avstriji kot političnem, cerkvenopolitičnem in teološkem problemu je tako med drugim leta 1994 pisal v obsežni razpravi, objavljeni v trijezičnem zborniku z naslovom *Katoliška prenova in protireformacija v notranjeavstrijskih deželah 1564–1628*, ki je bil rezultat na njegovo pobudo oblikovanega projekta znanstvenih ustanov iz Ljubljane, Gorice, Celovca in Gradca, zadnja doslej objavljena znanstvena članka o reformaciji v Notranji Avstriji in usodi protestantov ter politični rekatolizaciji in katoliški reformi ob primeru ljubljanskega škofa Tomaža Hrena pa je prispeval v zelo lepo oblikovano in široko zasnovano publikacijo o Primožu Trubarju, ki jo je s podnaslovom *Slovenski reformator in Württemberg* v uredništvu Sönkeja Lorenza, Antona Schindlinga in Wilfrieda Seltzerja spomladi letos izdala komisija za deželno zgodovino v Baden Württembergu. V zborniku študij o Primožu Trubarju in njegovem času z naslovom *Vera in hotenja* (urednik Sašo Jerše; izšel je leta 2009 pri Slovenski matici), ki je obravnaval tudi odnos Katoliške cerkve do Primoža Trubarja, je opozoril, da Trubar iz Katoliške cerkve ni bil izobčen, »kot to lahko beremo v starejši literaturi«, saj je bil šele njegov »poskus oblikovanja deželne Cerkve mimo deželnega kneza in proti njegovi izrecni volji ... kaplja čez rob«, ki ga je »dokončno pregnala iz domovine«. ⁴

⁴ *Primus Truber, Der slowenische Reformator und Württemberg* (ur. Lorenz Sönke, Anton Schindling und Wilfried Seltzer) Eine Veröffentlichung der Kommission für die Geschichtliche Landeskunde in Baden Württemberg. Stuttgart: W. Kohlhammer Verlag, 2011; *Vera in hotenja, Študije o Primožu Trubarju in njegovem času* (ur. Sašo Jerše). Ljubljana: Slovenska matica, 2009.

Drugi tematski sklop, ki je bil deležen posebne Dolinarjeve pozornosti, sestavljajo razprave o jožefinski cerkveni politiki, t. i. »janzenističnem« gibanju pri Slovencih in škofu Herbersteinu ter slovenski Cerkvi in duhovščini v 18. stoletju. Svoja dognanja o teh vprašanih je najprej celovito strnil v Zgodovini Cerkve na Slovenskem, ki je leta 1991 izšla pri Mohorjevi družbi, nato pa je vprašanje o janzenizmu pri Slovencih še problemsko tematiziral v nastopnem predavanju ob izvolitvi za rednega profesorja na Filozofski fakulteti leta 2000. Predavanje je v nekoliko razširjeni in dopolnjeni obliki leto pozneje objavil v zborniku, posvečenem osemdesetletnici profesorja Vasilija Melika.⁵ V njem je po uvodnem prikazu Jansenovega dela in janzenističnega teološkega nauka ter opredelitvi glavnih značilnosti jožefinske cerkvene politike prepričljivo pokazal, da »predstavnikov reformnega katolicizma na Slovenskem ne smemo preprosto enačiti z janzenisti«, kot so to storili (in še počnejo) slovenski literarni in kulturni zgodovinarji. Slovenski »duhovni pisatelji in škofje, ki jih je slovensko in deloma tuje zgodovinopisje označilo kot janzeniste«, so se, kot je opozoril, »v svojih delih (četudi so bili med njimi nekateri »moralni rigoristi«) izrecno distancirali od Jansenovih teoloških zmot in so na tem področju brez izjeme priznali Rimu oblast vrhovnega razsodnika«. To naj bi veljalo tudi za oba ljubljanska škofa Janeza Karla Herbersteina in Mihaela Brigida, hkrati pa tudi za duhovnike, ki so konec 18. in v začetku 19. stoletja vse pogosteje »prijemali za pero in zapustili vrsto del v slovenskem jeziku«, saj »vsebinska njihovih duhovnih spisov jasno kaže (na) njihovo globoko zakoreninjenost v idejah reformnega katolicizma«.

Dolinar je v predgovoru v prvi zvezek Acte Ecclesiasticae Sloveniae leta 1979 kot eno dotlej neizpolnjenih nalog slovenskega cerkvenega zgodovinopisja omenil, da to še ne premore »zadovoljivih življenjepisov« ljubljanskih (in slovenskih) škofov in podrobnejših analiz njihovega delovanja. To vrzel so od leta 1981 v marsičem zapolnili simpoziji Slovenske teološke akademije v Rimu in po simpozijih izdani zborniki, pri katerih je v organizacijsko-vsebinskem pogledu in z referati zvečine sodeloval tudi Dolinar, na različne vidike dejavnosti pomembnejših škofov in njihove osebnosti pa je sam opozoril še v študijah, objavljenih drugod. Leta 2007 je pri založbi Družina izšla njegova mo-

nografija Ljubljanski škofje, v kateri je prvič na enem mestu predstavil ljubljanske škofe od Sigismunda (Žige) Lamberga do nadškofa Alojzija Urana, istega leta pa je v Narodni galeriji skupaj s sodelavci iz ZRC SAZU in Narodne galerije pripravil še razstavo upodobitev ljubljanskih škofov. Že leta 1993 je v samostojni monografiji predstavil prošte novomeškega kapitlja in verski, kulturni in gospodarski pomen kapitlja za Dolenjsko. Življenjske curriculume pomembnejših cerkvenih dostojanstvenikov in duhovnikov pa je strnjeno popisal tudi v pravi množici leksikografskih gesel (če sem pravilno preštel, jih je nad 220), ki jih je napisal za Enciklopedijo Slovenije, za zbirko Die Bischöfe des Heiligen Römischen Reiches, biografski leksikon Duncker&Humboldt v Berlinu, Herderjev Lexicon für Theologie und Kirche in druge leksikografske priročnike.

Dolinar je v razpravah o položaju Katoliške cerkve v obeh jugoslovanskih državah, slovenskih škofih v 20. stoletju, Katoliški akciji med vojnama in posebej o škofu Rožmanu v zadnjih dveh desetletjih stvarno in poglobljeno hkrati osvetlil razmere v katoliškem taboru ter vlogo Katoliške cerkve in njenih najvišjih dostojanstvenikov v slovenski družbi in politiki od konca prve svetovne vojne do propada druge Jugoslavije. S tem v zvezi je prepričljivo opozoril, da je treba tudi ravnanje in opredelitve slovenskega cerkvenega vrha in obeh slovenskih škofov, Tomažiča in Rožmana, med drugo svetovno vojno razumeti in razlagati v perspektivi daljšega razvoja od konca dvajsetih/začetka tridesetih let, torej v luči tedanjih razhajanj v katoliškem taboru, različnih pogledov na organizacijo in poslanstvo Katoliške akcije in politične radikalizacije boja proti »brezbožnemu komunizmu«, ki je sicer »temeljl na papeških okrožnicah«, vendar ni »poznal rimske prožnosti, ko so v svetu in aprila 1941 tudi pri nas nastale izredne razmere«. ⁶ Razmere v ljubljanski in mariborski škofiji ob začetku okupacije in odnos mariborskega in ljubljanskega škofa do okupacijskih oblasti je med drugim prikazal v referatu na posvetu Zveze zgodovinskih društev ob šestdesetletnici druge svetovne vojne leta 2001, v katerem je ugotovil, da škofa, čeprav si »pred grozečo vojno nista

⁵ France M. Dolinar: Janzenizem: versko prenovitveno ali kulturnopolitično gibanje? *Melikov zbornik, Slovenci v zgodovini in njihovi srednjeevropski sosedje* (ur. Vincenc Rajšp, Rajko Bratož, Janez Cvirn, Jasna Fischer, Walter Lukan in Branko Marušič). Ljubljana: Založba ZRC SAZU, 2001, str. 345–356.

⁶ France M. Dolinar: Katoliška akcija – elita v Cerkvi in družbi na Slovenskem med obema vojnama? *Problemi demokracije na Slovenskem v letih 1918–1941*. Ljubljana: SAZU, Razred za zgodovinske in družbene vede, Razprave 23, 2007, str. 269–270; Isti: Katoliška Cerkev na Slovenskem med politiko in versko prakso. *Slovenci v XX. stoletju* (ur. Drago Jančar in Peter Vodopivec). Ljubljana: Slovenska matica, 2001, str. 100–105.

zatiskala oči, nanjo nista bila pripravljena». Osebnost ter duhovno in politično obzorje škofa Rožmana pa je celovito orisal v knjigi Rožmanov proces, ki jo je leta 1996 napisal in objavil skupaj s Tamaro Griesser Pečar. V njej je na podlagi obsežnega arhivskega gradiva in zgodovinopisne literature nedvoumno pokazal, da je bil proces proti Rožmanu povsem političen proces, ki je le »formalnopravno« potrdil že pred sojenjem izoblikovano ideološko in politično obsodbo novih komunističnih oblasti, hkrati pa je podrobno predstavil Rožmanovo življenjsko pot, njegove idejne usmeritve pred vojno in njegovo politično delovanje v vojnem času ter pri tem poudaril tako njegova humanitarna prizadevanja in njegovo stališče, da se je »treba vzdržati vsakega nasilja, ki bi lahko povečalo okupatorjevo represijo nad civilnim prebivalstvom«, kakor tudi njegovo zvestobo smernicam papeške okrožnice Divini Redemptoris, ki naj bi že v drugi polovici tridesetih let povzročila pri njem pravi »notranji preobrat«. O teh vprašanjih je leta 2009 govoril tudi na IV. lovranskem forumu za dialog med vero in kulturo, kjer je v zaključku referata odmevno predstavil dotlej neznano pastirsko pismo Rožmanovega naslednika generalnega vikarja Antona Vovka, ki je v začetku januarja 1947 odkrito obžaloval, da je uspelo »sovražniku« med vojno »razdvojiti naš narod« in se je »dal del naroda – z izrabljanjem verskega prepričanja – okupatorju zapeljati v boj proti onemu delu, ki je takoj v začetku prešel v oboroženo akcijo«.7

Dolinarjevo znanstveno delo odlikujejo izvrstno poznavanje arhivskega gradiva in domače in tuje zgodovinopisne literature, hkrati pa jasna in stvarna argumentacija s težnjo po umestitvi obravnavanih tem in problemov v kar se da širok časovni in prostorski okvir. Njegovo raziskovanje trdno temelji v stališču, da ima obračanje k preteklosti smisel le kot poskus postopnega in premišljenega približevanja pretekli stvarnosti in kritičnega dialoga z njo, saj soočanje z zgodovino lahko le na takšen način razpira in širi sodobno obzorje. Dolinarjevo dialoško odprtost nazorno razkrivata tudi njegovo sodelovanje s kolegi doma in v tujini in njegovo organizacijsko in uredniško delo. Od sedemdesetih let pre-

teklega stoletja je spodbudil, organiziral in soorganiziral številna znanstvena srečanja in simpozije in prav pri organizaciji dveh (o vlogi Cerkve v slovenskem kulturnem razvoju 19. stoletja leta 1989 in Cerkvi, kulturi in politiki od konca 19. stoletja do druge svetovne vojne leta 1992 – oba simpozija je organizirala Slovenska matica) sva se seznanila in prijateljsko zblížala tudi jubilent in podpisani. V isti sapi je vzpostavil živahno in plodno sodelovanje z zgodovinarji in znanstvenimi ustanovami v sosednjih Avstriji in Italiji, zlasti z ustanovo Istituto di storia sociale e religiosa in Istituto per gli Incontri Culturali Mitteleuropei v Gorici ter slovenske kolege spodbujal k sodelovanju na njihovih znanstvenih srečanjih in v njihovih znanstvenih publikacijah. Podobno zavzeto kot organizacijskim se je posvečal uredniškim nalogam, saj je ob obeh že omenjenih publikacijah – Acta Ecclesiastica in Virih Arhivskega društva – samo v zadnjih dveh desetletjih uredil ali sodeloval pri urejanju še več kot dvajsetih zbornikov, razstavnih katalogov, tematskih publikacij in knjig, med njimi pa so tudi slovenski prevod Zgodovine Cerkve v 6 zvezkih (Založba Družina 1988–2002) in več arhivskih vodnikov. Za svoj (izjemni) prispevek k razvoju slovenske arhivistike na področju varovanja in ohranjanja arhivske dediščine je leta 2010 prejel Aškerčevo nagrado, 23. marca leta 2011 pa je bil na občnem zboru Arhivskega društva Slovenije imenovan za častnega člana društva.

France Dolinar se je leta 2004 upokojil, vendar še naprej vodi Nadškofijski arhiv v Ljubljani. Kadar zjutraj z zamudo hitim od doma na Poljanski cesti mimo Nadškofijskega arhiva proti Kongresnemu trgu in Inštitutu za novejšo zgodovino, tako večkrat s slabo vestjo pomislim, da France tam zgoraj, v prvem nadstropju, že nekaj časa sedi za pisalno mizo, sklonjen nad knjigami in arhivskim gradivom. In pri tem je, ko kdo potrka na njegova vrata, vedno pripravljen tudi na ljubezniv pogovor.

Vse najboljše in Ad multos annos, dragi France.

Peter Vodopivec

⁷ Gl. tudi: France Martin Dolinar: Sodni proces proti ljubljanskemu škofu dr. Gregoriju Rožmanu od 21. do 30. avgusta 1946. *Zgodovinski časopis* 50 (1996), št. 1, str. 117–144 in *Zgodovinski časopis* 50 (1996), št. 2, str. 255–290; Isti, Ljubljanski škof Gregorij Rožman med pastoralo in politiko. *Resnica vas bo osvobodila, Škof Gregorij Rožman in njegov čas*. IV. forum za dialog med vero in kulturo. Ljubljana: Družina, 2009, str. 73–100.